

УДК 339.97

ФІЛІПЕНКО А. С.,
д. е. н., професор,
професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню особливостей міжнародного регулювання торгівлі різноманітними послугами. Розглянуто основні інструменти торговельної політики у сфері послуг, що впливають з Генеральної угоди з тарифів торгівлі послугами (ГАТС). Визначено пріоритетні напрями лібералізації торгівлі послугами з метою подолання асиметрії між питомою вагою послуг у національних економіках та часткою послуг у світовій торгівлі.*

Ключові слова: торгівля послугами, національний режим, режим найбільшого сприяння, лібералізація.

Филипенко А. С., д. э. н., проф., профессор кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТОРГОВЛИ УСЛУГАМИ

***Аннотация.** Статья посвящена исследованиям особенностей международного регулирования торговли различными услугами. Рассмотрены основные инструменты торговой политики в сфере услуг, которые проистекают из Генерального соглашения по торговле услугами (ГАТС). Определены приоритетные направления либерализации торговли услугами с целью преодоления асимметрии между удельным весом услуг в национальных экономиках и долей услуг в мировой торговле.*

Ключевые слова: торговля услугами, национальный режим, режим наибольшего благоприятствования, либерализация.

Filipenko A. S., d.e.n., prof., profesor kafedry svitovoho hospodarstva i mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn Institutu mizhnarodnykh vidnosyn Kyivskoho natsionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka

PECULIARITIES OF TRADE IN SERVICES INTERNATIONAL REGULATIONS

***Annotation.** The article considers peculiarities of international regulation of trade in various services. There are examined main instruments of trade policy in services which arise from the General Agreement on Trade in Services (GATS). The priority areas of liberalization of trade in services are determined, in order to overcome the asymmetry between the proportion of services in national economies and the share of services in world trade.*

Key words: trade in services, nation treatment, most favored nation treatment, liberalization.

Актуальність і постановка проблеми. Міжнародна торгівля послугами має усталену тенденцію до зростання, що зумовлює необхідність удосконалення механізмів та інструментів регулювання даної сфери світогосподарських зв'язків. Зазначена проблематика має важливе значення для удосконалення зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств та організацій, що здійснюють торгівлю послугами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика міжнародної торгівлі послугами активно обговорюється у вітчизняній та світовій економічній літературі. Зокрема, їй присвячені праці таких авторів, як Галушка С., Заблоцька Р., Мазаракі А., Мельник Т., Циганкова Т., Шнирков О., Дюмулен І., Кіресв А., Лі Е., Паннісон М., Поль М., Севі П. та ін.

Мета дослідження: визначити особливості та головні тенденції міжнародного регулювання сфери послуг в контексті Угоди ГАТС, прийнятої СОТ у 1994 році, та угод, що діють у межах регіональних інтеграційних об'єднань.

Виклад основного матеріалу. Необхідність регулювання торгівлі послугами зумовлена такими головними факторами. По-перше, збільшилася роль послуг, які використовують як первинні ресурси виробництва. Ідеться, наприклад, про такі послуги, як проектно-конструкторські розробки, підготовка техніко-економічного обґрунтування виробництва, дослідження ринку, обслуговування обчислювальної техніки, розробка програмного забезпечення та обробка даних, бухгалтерський облік, консультування в галузі управління й оптимізації діяльності підприємства, юридичне обслуговування, консультування з питань збуту, транспортування, реалізація продукції.

По-друге, різко зросло значення сектора послуг в економіці практично усіх країн, як розвинених, так і тих, що розвиваються. Особливо це помітно при розгляді структури зайнятості населення у сфері послуг, яка значною мірою компенсувала зниження зайнятості в сільському господарстві й обробній промисловості.

По-третє, технологічна революція, особливо досягнення в галузі телекомунікації й інформатизації, суттєво розширили можливості надання послуг і викликали до життя низку нових послуг. Для надання багатьох видів послуг у режимі реального часу зараз уже не потрібна фізична присутність постачальника послуг і користувача в одному місці. Коло таких послуг неухильно розширюється, наприклад, багато видів фінансових послуг здійснюють на відстані – за допомогою телекомунікацій.

По-четверте, технічний прогрес (наприклад, розвиток стільникового зв'язку як альтернативи традиційним телефонним лініям, широкомасштабне будівництво автомобільних доріг паралельно із залізничними) призводить до трансформації неконкурентних ринків (природних монополій), що існували в багатьох найважливіших секторах послуг (залізничний транспорт, передача електроенергії, телекомунікації), у конкурентні. У свою чергу, розвиток конкуренції на внутрішніх ринках у секторах послуг створив передумови для виходу на ці ринки іноземних постачальників відповідних послуг.

По-п'яте, поява у багатьох секторах послуг великих транснаціональних компаній, особливо у фінансовій сфері, стала результатом зазначених тенденцій та додатковим каталізатором міжнародної торгівлі послугами. Великі міжнародні фірми зацікавлені в установленні чи зниженні бар'єрів виходу на ринки інших країн для розширення географії своєї діяльності та прискорення внутрішньофірмових потоків [7, с. 223-224].

Міжнародна торгівля послугами за своїм економічним змістом суттєво не відрізняється від торгівлі товарами. З огляду на це практично всі теорії міжнародної торгівлі можна повністю застосовувати і до торгівлі нефакторними послугами. Практика свідчить, що міжнародна торгівля послугами виявилася переобтяженою всілякими обмеженнями навіть більше, ніж торгівля товарами. З метою унормування та стандартизації торгівлі послугами, на яку припадає зараз понад 20 % усієї міжнародної торгівлі, під час Уругвайського раунду ГАТТ було прийнято рішення про укладання Генеральної угоди з торгівлі послугами (ГАТС). ГАТС складається із двох частин:

- тексту Угоди – статей і додатків до неї;
- переліку конкретних зобов'язань кожної країни – члена СОТ. Ці переліки є невід'ємною складовою Угоди, як і тарифні переліки – невід'ємна складова ГАТТ.
- Вищезазначені складові ГАТС поділяють на шість таких частин: компетенція та визначення (Scope and Definition), загальні зобов'язання і дисципліни (General Obligations and Disciplines), конкретні зобов'язання (Specific Commitments), прогресивна лібералізація (Progressive Liberalization), інституційне забезпечення (Institutional Provisions) та прикінцеві положення (Final Provisions). Ці шість складових, у свою чергу, мають 32 статті, що відображають традиції цивільного права членів СОТ [11, р. 199].

Цілі ГАТС зафіксовані у його преамбулі, серед них:

- створення багатосторонньої системи принципів і правил у торгівлі послугами, яка б забезпечувала розширення такої торгівлі в умовах транспарентності та поступової лібералізації та була б засобом, що сприяв би економічному зростанню всіх торговельних партнерів і розвитку країн, що розвиваються;
- досягнення швидкого прогресу у здійсненні вищого рівня лібералізації в торгівлі послугами шляхом проведення успішних раундів переговорів, націлених на сприяння інтересам усіх учасників на основі взаємної вигоди та забезпечення загального балансу прав та обов'язків з урахуванням цілей національної політики.

ГАТС базується на тих самих основоположних принципах, що й інші угоди СОТ: відмова від дискримінації та ринкова ефективність, передбачуваний, відкритий, безпечний взаємний доступ на ринки.

ГАТС містить п'ять категорій положень (умов) загального порядку: безумовні зобов'язання, умовні зобов'язання, дозвільні зобов'язання, виняткові умови, положення про подальші законодавчі зміни.

Безумовні зобов'язання (unconditional provisions) стосуються усіх секторів незалежно від визначених для будь-якої країни-члена особливих (конкретних) зобов'язань. Прикладами таких зобов'язань є: режим найбільшого сприяння, прозорість, внутрішнє регулювання, монополії, правила ведення бізнесу та розширення участі країн, що розвиваються.

Умовні зобов'язання (conditional provisions) – це загальні правила, яких країна дотримується згідно з конкретною угодою тільки у певних секторах чи підсекторах. Відмінність між умовними зобов'язаннями й особливими умовами полягає в тому, що умовні зобов'язання в повній мірі стосуються усіх зазначених у переліку послуг, тоді як особливі умови можуть бути обмежені шляхом відповідних переговорів країни-члена, що визначено в переліку. Прикладами умовних зобов'язань є: прозорість, внутрішнє регулювання, монополії, платіж і трансферт.

Дозвільні умови надають можливість країнам-членам уникати режиму найбільшого сприяння з метою участі в угодах з економічної інтеграції та застосування заходів двостороннього визнання.

Виняткові умови визначають винятки від відповідних зобов'язань, якщо це пов'язано із захистом життя, здоров'я або громадського порядку.

Серед умов щодо подальшого удосконалення законодавства у відповідних сферах, можуть бути внутрішнє регулювання, надзвичайні гарантії, державні закупівлі та субсидії.

Якщо усі ці умови є важливими з метою забезпечення співпраці в межах відкритого ринку послуг, то конкретні умови (зобов'язання) є набагато важливішими для успішної реалізації Угоди, що позиціонує ГАТС окремо від інших угод [11, р. 205-206].

Наприклад, у сфері торгівлі товарами до відмови від дискримінації належать вимоги щодо надання режиму найбільшого сприяння та національного режиму.

Термін послуги позначає широке коло видів економічної діяльності. Секретаріат СОТ розділив їх на 12 секторів:

- бізнес-послуги (у т. ч. професійні та комп'ютерні);
- послуги зв'язку;
- будівельні й інженерні послуги;
- послуги дистриб'юторів;
- освітні послуги;
- екологічні послуги;
- фінансові послуги (страхування та банківські);
- медичні послуги;
- послуги в галузі туризму та подорожей;
- рекреаційні, культурні та спортивні послуги;
- транспортні послуги;
- інші послуги.

У ст. I ГАТС передбачено чотири способи надання послуг:

1. транскордонна поставка послуг;
2. споживання послуг за кордоном;
3. створення комерційної присутності в країні, де надають послуги;
4. переміщення фізичних осіб до іншої країни задля надання там послуг.

Процес надання послуг за походженням постачальника зображено на рис.1. [10, p. 116].

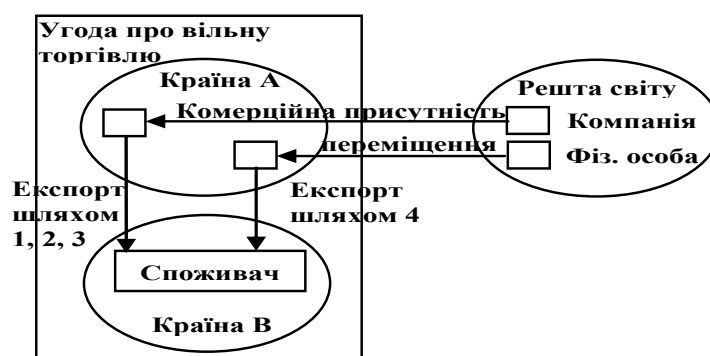

Рис.1. Правила походження для постачальників послуг

Джерело: *GATS and the Regulation of International Trade in Services/ ed. by M. Panizzon, M. Pohl and P. Sauve. – Cambridge University Press, 2012.*

Різноманітні види поставки послуг відрізняються один від одного за двома головними ознаками (табл. 1): по-перше, за місцем знаходження постачальника і споживача послуги в момент надання послуги; по-друге, за громадянством або місцем реєстрації осіб, які споживають чи поставляють послуги (перше стосується фізичної особи, друге – юридичної особи).

Зазначені критерії містяться в "Керівництві зі статистики міжнародної торгівлі послугами", розробленому такими міжнародними організаціями, як Статистична комісія ООН, Європейська економічна комісія ООН, ОЕСР, Міжнародний валютний фонд, ЮНКТАД, СОТ).

Інструменти торговельної політики, що використовують для обмеження торгівлі послугами, переважно ті ж самі, що й у торгівлі товарами. Схожість даних інструментів ґрунтується на тому, що торгівля переважної більшості послуг супроводжує торгівлю товарами й у такий спосіб підпадає під обмеження, які накладають на торгівлю товарами. Відмінності спричинюються тим, що торгівля деякими послугами пов'язана не з товарами, а з рухом капіталу, способи регулювання якого відрізняються від регулювання торгівлі товарами.

Так, зовнішня торгівля товарами регулюється, насамперед, шляхом застосування ставок митного тарифу. У торгівлі послугами застосовують інструменти внутрішнього регулювання секторів послуг (так, правила ГАТС, що стосуються лібералізації міжнародного обміну послугами, охоплюють 53,8 % секторів послуг у розвинених країнах та 17,2 % відповідних секторів у країнах, що розвиваються [12, s. 264]). Застосування цих інструментів дуже різноманітне. Вони виконують такі завдання:

- покликані забезпечувати належну якість і безпеку наданих послуг і тим самим інтереси споживачів;
- можуть мати протекціоністський характер і пов'язані з необхідністю захисту національних постачальників від іноземної конкуренції;
- націлені на підтримку певної структури ринку;
- застосування цих засобів може бути обумовлене необхідністю забезпечити рівновагу платіжного балансу тощо.

Заходи, що стосуються торгівлі послугами, – це заходи щодо:

- придбання, оплати та використання послуги;

- доступу до використання (у зв'язку з наданням послуги) послуг, що повинні надаватися через системи загального користування;
 - присутності, включаючи комерційну присутність, з метою надання послуг на території іншої країни.
- Обмеження в торгівлі послугами за своїм характером можуть бути умовно розділені на кількісні та якісні.

Через кількісні обмеження регулюють частку іноземного компонента в зазначеному секторі (через обмеження кількості постачальників послуг; обсягу послуг, що постачаються; спеціальних вимог до юридичної форми здійснення комерційної діяльності тощо).

Якісні обмеження застосовують для забезпечення відповідної якості послуг та з інституційних міркувань (через ліцензування діяльності; виконання вимог, що пред'являють до технічних стандартів; рівня професійної підготовки тощо).

Обмеження в доступі до ринку, що зачіпають послуги та постачальників послуг, можуть застосовуватися як на недискримінаційній, так і на дискримінаційній основі.

Під дискримінацією розуміють застосування різноманітних засобів регулювання щодо однакових послуг чи постачальників послуг, що виходять із різних країн.

Дискримінації можуть зазнавати:

- постачальники послуг чи послуги з різних країн;
- іноземні постачальники послуг порівняно з національними.
- іноземні послуги і постачальники послуг, які отримують національний режим (НР) із винятками;
- різноманітні постачальники, незалежно від країни їх походження.

Зазвичай у практиці будь-якої країни має місце поєднання зазначених рівнів обмеження.

Оскільки кількісні та якісні обмеження можуть застосовувати на дискримінаційній і недискримінаційній основі, то відповідно утворюється чотири групи обмежень:

- дискримінаційні кількісні обмеження;
- недискримінаційні кількісні обмеження;
- дискримінаційні якісні обмеження;
- недискримінаційні якісні обмеження.

За способом впливу на послуги та постачальників послуг обмеження в доступі на ринок можуть бути розділені на:

- обмеження доступу на ринок іноземних постачальників послуг у формі прямих заборон (зокрема, заборона на створення дочірніх компаній іноземними компаніями, заборона на придбання вітчизняних компаній іноземними, обмеження на частку іноземної участі у статутному капіталі чи в сукупному капіталі галузі (наприклад, у банківському секторі), обмеження на розвиток філіальної мережі, обмеження на можливість надання окремих видів фінансових послуг тощо);

- норми регулювання діяльності постачальників послуг з іноземною участю дискримінаційного характеру, які підвищують витрати їхньої діяльності порівняно з вітчизняними постачальниками (наприклад, у банківській сфері – через вищі ставки резервування, жорсткіші нормативи, додаткові вимоги до процедури звітності тощо);

- норми регулювання дискримінаційного характеру, що позбавляють іноземних постачальників послуг конкурентних переваг з огляду на те, що умови їхньої діяльності в іншій країні є жорсткішими, ніж ті, у яких вони працюють у себе в країні (класичний приклад – обмеження на суміщення однією компанією банківської та страхової діяльності, банківської діяльності та діяльності на фондовому ринку).

Обмеження можуть відрізнятися також залежно від способу постачання послуг. Можуть увести повну заборону на надання конкретного виду послуг у той чи інший спосіб (наприклад, на надання будь-якої фінансової послуги транскордонно).

Водночас універсальні принципи й інструменти, які є визнаними і їх використовують у торгівлі товарами тривалий період, у торгівлі послугами часто-густо не застосовують. Проте існує низка різноманітних національних методів регулювання зовнішньої торгівлі послугами: кількісні обмеження імпортованих послуг; обов'язкові розцінки та тарифи; дискримінаційні податки на імпортовані послуги; спеціальні правила для нерезидентів, закладів і компаній з іноземним капіталом тощо; система ліцензування.

Бар'єри в торгівлі послугами встановлюють за допомогою національного законодавства, адміністративних розпоряджень, відомчих інструкцій, невизнання іноземних кваліфікаційних сертифікатів, дипломів тощо. Проблема лібералізації торгівлі послугами ускладнюється тим, що лише частину послуг надають шляхом перетину кордону (як це відбувається в торгівлі товарами). Значну частину іноземних і національних (у випадку продажу іноземцю) послуг надають безпосередньо на національній території.

У табл. 2 наведено перелік бар'єрів, що діють у торгівлі послугами. Вони стосуються двох основних напрямів обмеження торгівлі послугами: доступу на ринок й обмеження надання національного режиму.

Прямі дискримінаційні внутрішні бар'єри в торгівлі послугами створюються у формі внутрішніх адміністративних чи законодавчих норм, які визначають частку іноземних послуг, що можуть бути використані в окремих галузях виробництва послуг. Інколи ці бар'єри виражаються в забороні й обмеженні використання іноземних послуг в окремих галузях. Більшість із них вводять для захисту життєво важливих національних, культурних, соціальних і політичних інтересів. Основним методом подолання подібних бар'єрів є використання

національного режиму щодо регулювання імпорту іноземних послуг або до їхнього виробництва в країні споживання.

Непрямі дискримінаційні бар'єри стосуються обмеження переміщення іноземних факторів виробництва послуг (фізичні особи, інформаційні потоки, капіталовкладення). Зазвичай зазначені заборони й обмеження безпосередньо не пов'язані з виробництвом і збутом послуг. Вони мають загальний характер, і тому відчутно не впливають на міжнародний обмін послугами. Лібералізація цих бар'єрів відбувається шляхом підписання широких угод, складовими яких є обмін послугами.

Таблиця 1

Основні бар'єри в торгівлі послугами

Спосіб поставки послуг	Види бар'єрів і їхня спрямованість		
	Обмеження доступу на ринки	Обмеження національного режиму	Інші види обмежень
Транскордон на торгівля послугами	Кількісні обмеження доступу на ринок послуг шляхом запровадження квот для іноземних послуг і постачальників послуг	Обмеження, що використовують механізм ціноутворення: різноманітні податки, збори, субсидії внутрішнім постачальникам послуг тощо	Державні закупівлі. Нерівний доступ до розподільчих мереж. Права інтелектуальної власності
Переміщення споживачів послуг у країну виробництва послуг	Вимоги щодо документів, необхідних для переміщення. В'їзні та виїзні візи, посвідка на проживання, медичні сертифікати про щеплення та інші заходи	Ліміти на вивезення валюти, податки і збори, пов'язані з виїздом і в'їздом, медичне страхування, правила визнання документів про освіту, обмеження роботи за наймом, обмеження свободи пересування, обмеження на володіння землею	Заходи, що регулюють споживчий попит з боку іноземців
Рух фізичних осіб – виробників послуг у країну споживача послуг	В'їзні та виїзні візи, дозвіл працювати за наймом, ліцензування та квотування в'їзду з метою роботи за наймом, критерії економічної необхідності	Обмеження громадянських і майнових прав іноземців, обмеження на в'їзд членів родини, обмеження переказу заробітної плати в іншу країну, оподаткування іноземців, що працюють за наймом, обмеження працюючих іноземців в отриманні кредитів, субсидій	Правила, що визначають умови виїзду та депортації іноземців, що працюють за наймом, культурні бар'єри, система визнання (прирівнювання) кваліфікації
Комерційна присутність іноземних компаній-виробників послуг	Повна заборона іноземних капіталовкладень, часткова їх заборона або заборона в окремих галузях, обмеження щодо географічного розміщення іноземних підприємств, обмеження кількості іноземних фірм у сфері послуг	Обмеження видів ділових операцій і доступу до місцевого фінансування, податковий клімат, правила щодо переказу коштів за кордон, нормативи, що регулюють ділову активність	Протекціоністські заходи щодо капіталовкладень у сферу послуг, законодавство, що регулює сферу послуг та окремі її галузі. Права у сфері інтелектуальної власності

Джерело: Дюмулен І.І. *Международная торговля услугами* / І.І. Дюмулен. – М., 2003. – С. 96–97.

Прямі недискримінаційні бар'єри в торгівлі послугами є складними системами організації окремих видів виробництва і поставки послуг. Наприклад, державна монополія на телевізійну систему чи залізничні перевезення. Інший вид таких бар'єрів – уведення фіксованих тарифів на телевізійні передачі на такому рівні, за якого значна частина потенційних виробників послуг виявиться неконкурентоспроможною. Усунення таких видів бар'єрів вимагає радикальних змін внутрішніх правових й адміністративних основ організації виробництва та торгівлі послугами в окремих країнах.

Непрямі недискримінаційні бар'єри в торгівлі послугами охоплюють велику групу регулюючих заходів. Вони полягають у тому, що діючі в різних країнах технічні норми, стандарти, адміністративні правила і приписи, прямо не спрямовані на обмеження іноземних поставок послуг. Однак такі бар'єри примушують іноземних виробників послуг нести додаткові витрати, пов'язані із сертифікацією їхніх послуг і приведенням їх у відповідність до національних стандартів та вимог різних країн. Головний шлях лібералізації цієї групи

бар'єрів у торгівлі послугами – гармонізація й уніфікація національних вимог стандартів і правил за допомогою розробки відповідних міжнародних правил та стандартів чи взаємного визнання норм, дипломів, посвідчень про кваліфікацію фізичних осіб тощо.

Існують також інші суттєві бар'єри в міжнародній торгівлі послугами. До них належать:

- заборонний режим доступу іноземців на ринки послуг, що зарезервовані для вітчизняних постачальників (вимоги до громадянства, місця проживання чи візові вимоги);
- тарифно-цінові заходи (податки при вході на ринок і вихід із нього, візові збори, портові податки, плата за отримання ліцензій тощо);
- субсидії в таких галузях, як будівництво, зв'язок, транспорт, охорона здоров'я, освіта, високотехнологічні сектори тощо;
- технічні стандарти та процедури ліцензування;
- дискримінаційний режим доступу до інформаційних каналів і розподільчих мереж;
- недостатня транспарентність державних закладів щодо торгівлі послугами;
- складнощі та перепони для країн, що розвиваються, щодо доступу до міжнародних фінансових ринків;
- обмежені можливості отримання замовлень на державні закупівлі, а також надання переваги вітчизняним виробникам послуг.

Механізми регулювання торгівлі послугами також значною мірою мають рестриктивний, обмежувальний, можна сказати, неомеркантилістський характер. Кількісні обмеження передбачають пряму заборону іноземним компаніям і фізичним особам бути присутніми на національному ринку послуг або запровадження кількісних квот на імпорт іноземних послуг. Уводять обмеження на створення на внутрішньому ринку філій іноземних компаній із надання послуг, на пересування як виробників, так і споживачів послуг.

З метою упорядкування, систематизації та зняття перепон у торгівлі послугами і було прийнято спеціальну угоду ГАТС, у якій сформульовані основні позиції щодо механізмів регулювання в даній сфері міжнародних економічних відносин. Відправним пунктом при цьому було усвідомлення того, що і міжнародна торгівля послугами, і система регулювання міждержавними послугами значно відстають від аналогічних процесів у сфері торгівлі товарами та в інвестиційній сфері. Режим найбільшого сприяння (РНС – ст. II Угоди ГАТС) і національний режим (НР – ст. XVII) – фундаментальні принципи, на яких мають будуватися відносини членів СОТ у торгівлі послугами. Однак, як і в угоді ГАТТ з питань торгівлі товарами, у ГАТС також є винятки щодо застосування РНС.

Зокрема, в Угоді ГАТТ міститься дозвіл на створення зон вільної торгівлі, митних союзів, пільги в межах яких не розповсюджуються на країни – нечлени цих регіональних об'єднань. Інше важливе положення – це дозвіл країнам, що розвиваються, використовувати на постійній основі чотири категорії торговельних пільг (тарифні преференції за загальною системою преференцій; тарифні преференції, які діють між країнами, що розвиваються; пільгові диференційовані умови, сформульовані в низці Угод СОТ; спеціальний режим щодо найменш розвинених країн). Крім того, ст. XX ГАТТ дозволяє країнам – членам СОТ не дотримуватися принципу недискримінації при вжитті заходів, мета яких – захист суспільної моралі, охорона життя та здоров'я людей, тварин і рослин, охорона громадського порядку та виконання законів, охорона національної спадщини, що становить художню, історичну чи археологічну цінність. Останнім часом до цієї групи винятків входить широкий перелік обмежень екологічної спрямованості.

Ще одна група питань, що дозволяє відійти від політики недискримінації, пов'язана з проблемою національної безпеки. Стаття XXI ГАТТ дозволяє члену СОТ вживати дії, необхідні для захисту суттєвих інтересів його безпеки щодо торгівлі зброєю, боєприпасів, військовими матеріалами, а також для постачання збройних сил і на виконання зобов'язань країн – членів СОТ, пов'язаних із зобов'язаннями збереження міжнародного миру та безпеки в межах статуту ООН. Водночас щодо зазначених положень існує одне дуже важливе обмежувальне зауваження. Зокрема, воно сформульоване у ст. XX ГАТТ-1994 та декларує, що зазначені заходи не будуть застосовувати в такий спосіб, який би виявився довільною та невиправданою мірою дискримінації, у вигляді прихованого обмеження міжнародної торгівлі.

Режим найбільшого сприяння діє також в угоді ГАТС. У ст. II Угоди зазначається, що кожний член СОТ має надати негайно та безумовно для послуг і постачальників послуг іншого члена СОТ режим не менш сприятливий ніж той, який надають для тих же послуг чи постачальників будь-якої іншої країни. У параграфі 2 цієї статті йдеться, що будь-який член СОТ може продовжувати використовувати обмежувальний захід, який не узгоджується з режимом найбільшого сприяння за умов, що цей захід унесено до національного списку вилучень і відповідає додатку до ст. II. У ст. XIII ГАТС міститься також положення, яке виводить державні поставки і закупівлі послуг за межі РНС. Стаття XVII ГАТС містить зауваження щодо країн – нечленів ГАТС, а саме: член СОТ може відмовити в перевагах Угоди, якщо він встановить, що послуга поставляється або на територію країни – нечлена СОТ, або з території такої країни, зокрема, це має застосовуватися щодо мореплавства. Таким чином, ГАТС дозволяє країнам – членам СОТ використовувати широкий перелік обмежень РНС за умов, що вони стануть згодом об'єктом обговорень у наступних раундах багатосторонніх переговорів про лібералізацію сфери послуг.

Отже, вищезазначене доводить, що РНС у межах ГАТС має фрагментарний характер. Це пояснюють тим, що захист від імпорту у сфері послуг зазвичай здійснюється шляхом створення дискримінаційних умов у використанні іноземних послуг у межах національного ринку. Бар'єри в торгівлі послугами набувають форм діючих усередині країни національних законів, адміністративних розпоряджень, відомчих інструкцій тощо. З

огляду на це національний режим виступає в торгівлі послугами як принцип першочергової ваги, який багато в чому визначає положення країн – членів ГАТС у взаємній торгівлі послугами.

Нагадаємо, що національний режим у межах ГАТТ і ГАТС щодо торгівлі послуг означає, що експортери й імпортери послуг однієї сторони угоди отримують на ринку іншої сторони у галузі всіх законів, постанов та адміністративної практики режим не менш сприятливий, ніж той, що надано місцевим виробникам послуг на ринку країни – члена угоди. Це означає на практиці, що саме національний режим, а не РНС, є насправді головним принципом, який забезпечує рівні умови конкуренції експортерам послуг на ринку країни-імпортера. Принципи національного режиму викладено в ст. XVII ГАТС:

У секторах, що містяться в Національному переліку, та згідно з його умовами і вимогами, кожний член СОР має надати послугам і постачальникам послуг будь-якого іншого члена СОР щодо всіх заходів, які стосуються поставки послуг, режим не менш сприятливий, ніж той, який він надає таким же вітчизняним послугам чи постачальникам послуг.

Будь-який член СОР може виконати вимоги параграфу 1 наданням послугам та постачальникам послуг будь-якого члена СОР або формально такого ж режиму, чи формально неідентичного режиму щодо того, який він надає своїм таким же послугам чи постачальникам послуг.

Формально ідентичний чи режим, який формально відрізняється, вважають менш сприятливим, якщо він змінює умови конкуренції на користь послуг чи постачальників послуг цього члена СОР порівняно з такими ж послугами чи постачальниками послуг будь-якого іншого члена СОР.

Як бачимо, надання національного режиму в межах ГАТС прив'язується, так само як і в РНС, до видів (секторів) послуг, на які він розповсюджується і якими охоплює тільки завчасно обумовлені види послуг та заходів. ГАТС дозволяє застосовувати вилучення з національного режиму за конкретними секторами (видами) послуг, а також щодо будь-якого із чотирьох способів поставки послуг.

У торгівлі послугами жодні тарифи або фіскальні стягнення не застосовують, коли послуги або їхні постачальники прибувають на територію іншої країни. Захист власного виробника забезпечують через національні нормативи та правила. Відтак, країна, що здійснює лібералізацію, має вирішити, які заходи залишити, а які – модифікувати або усунути з метою забезпечення відповідності до правил ГАТС. До заходів, що потребують обов'язкового ухвалення таких рішень, входять ті, що впливають на доступ послуг і їхніх постачальників до ринку країни, а також ті, що регулюють діяльність постачальників послуг після їхнього закріплення на ринку. До них можуть належати:

- ті, що обмежують доступ до іноземних послуг або їхніх постачальників;
- ті, що створюють відмінності у ставленні до національних та іноземних постачальників або продукції.

Щодо заходів, що впливають на доступ до ринку, які країна, що бере на себе зобов'язання, не хоче ліквідувати повністю, можна зазначити, що її зобов'язання підлягають особливим умовам. Форми таких умов перелічені у ст. XVI. При цьому жодні інші умови не можуть накладатися.

Так само країна, беручи на себе зобов'язання щодо застосування національного режиму, може зазначити, що вона збереже певні відмінності у ставленні до іноземних і національних постачальників послуг або їхньої продукції (наприклад, застосовуватиме вищі ставки оподаткування страхових внесків, отриманих іноземними страховими компаніями).

Види умов, які можуть ставити країни, що беруть на себе зобов'язання щодо доступу на ринок:

- Обмеження кількості постачальників послуг (наприклад, іноземні банки та страхові компанії можуть створити тільки обумовлену кількість філій або дочірніх підприємств);
- Обмеження загальної вартості операцій з послугами або активів (наприклад, тільки 10 % перестраховальної вартості може належати іноземним компаніям);
- Обмеження загальної кількості операцій з надання послуг або загальної кількості наданих послуг;
- Обмеження загальної кількості фізичних осіб, що можуть залучатися до конкретного сектору, або яких може найняти постачальник послуг (наприклад, більшість членів ради директорів повинна мати громадянство цієї країни);
- Вимоги щодо специфічного типу юридичної особи, яка надає послуги (наприклад, у банківській і страховій справах дочірні підприємства мають бути інкорпоровані);
- Обмеження на участь іноземного акціонерного капіталу (наприклад, максимальна участь обмежена 49 % акцій).

Частина III ГАТС визначає вищий рівень зобов'язань, а саме: зобов'язання щодо надання національного режиму з доступу на ринок і додаткові зобов'язання. Усі вони є умовними. Учасник Угоди має їх виконувати за умов унесення до свого переліку специфічних зобов'язань у тому обсязі, у якому вони надані у переліку. Специфічні зобов'язання є результатом переговорів.

Стаття XX визначає порядок оформлення Переліку специфічних вилучень. У ньому кожний учасник подає зобов'язання щодо доступу до ринку, надання національного режиму та додаткових зобов'язань. Для секторів, у яких приймають такі зобов'язання, у переліку зазначають:

- обмеження й умови доступу на ринок,
- умови й обмовки надання національного режиму,
- прийняття додаткових зобов'язань,
- загальні рамки для виконання зобов'язань,
- дата набрання чинності зобов'язаннями.

Зобов'язання, узяті на себе країною, заносять у Розклад зобов'язань ГАТС. Кожен розклад ділиться на дві частини – горизонтальну і секторну. Горизонтальні зобов'язання поширюються на всі сектори послуг; секторні (конкретні) – стосуються конкретних секторів та підсекторів.

Серед обмежувальних заходів щодо поставок послуг і постачальників послуг важливе місце посідає тест на економічну необхідність (ТЕН). Його використовують для регулювання торгівлі послугами і переліку конкретних зобов'язань сторін. Критерій економічної необхідності зазначено у ст. XVI ГАТС, однак стаття не містить його визначення, правил та процедур його застосування. Згідно з ТЕН, іноземний постачальник чи виробник послуг, а також безпосередні іноземні послуги допускаються на внутрішній ринок лише у випадку, якщо це необхідно для поповнення нестачі національних постачальників або самих послуг. ТЕН знайшов своє застосування практично в усіх формах поставок послуг. Особливо інтенсивно використовують інструменти економічної доцільності щодо комерційної присутності та присутності фізичних осіб. Вони можуть фіксувати певні національні галузі послуг як у масштабі країни, так і в розрізі окремих регіонів чи галузей; можуть обмежувати термін перебування фізичних осіб, регулювати форми й умови комерційної присутності виробників послуг тощо.

Як впливає з попереднього викладу, світовий ринок послуг, міжнародна торгівля послугами потребують подальшої лібералізації з метою подолання асиметрії, що існує між питомою вагою послуг у національних економіках, та часткою послуг у світовій торгівлі. Переговори з лібералізації ринку послуг у межах Уругвайського раунду сприяли згурпуванню всіх методів захисту національних виробників послуг у дві групи: заходи впливу на доступ іноземних виробників на ринок послуг та заходи, що обмежують надання національного режиму іноземним виробникам і постачальникам послуг. Подальша лібералізація світового ринку послуг досягається методом переговорів та ініціатив (рис. 2).

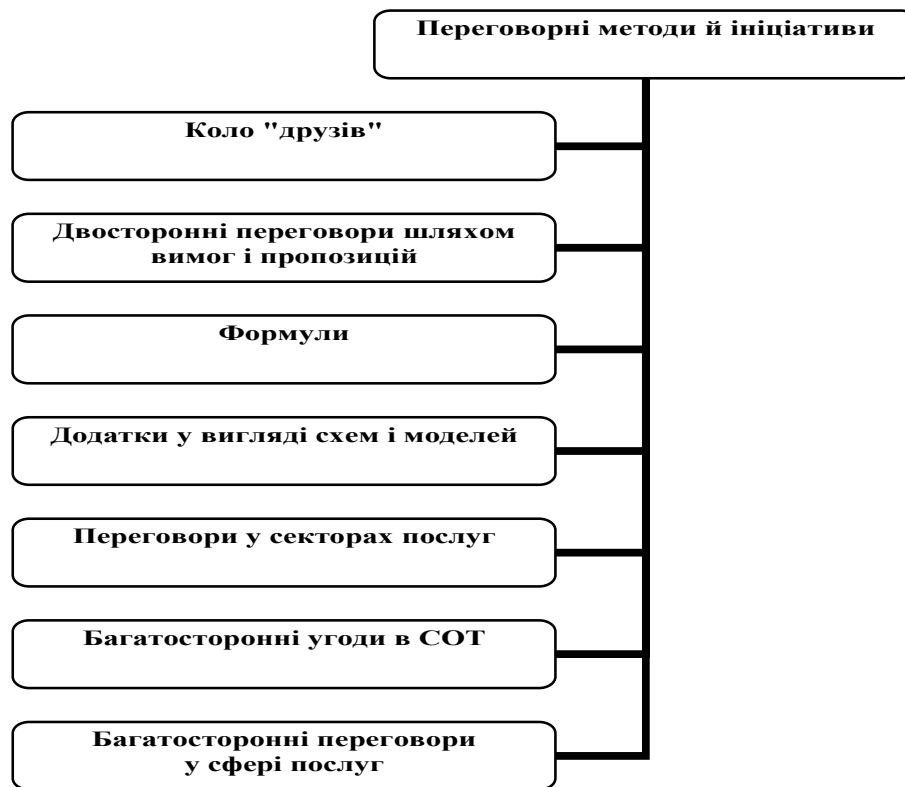

Рис. 2. Переговорні методи й ініціативи для лібералізації ринку послуг

Джерело: *GATS and the Regulation of International Trade in Services/ ed. by M. Panizzon, M. Pohl and P. Sauve. – Cambridge University Press, 2012. – P. 148–149.*

Використання кола "друзів" як методу переговорів є залучення членів-однодумців з неформальних секторальних і модальних груп. Такі країни-члени співпрацюють у лібералізації в певних секторах чи групі. Наприклад, у 2015–2016 рр. нараховувалося 14 таких секторів, а саме послуг із логістики, повітряного та морського транспорту, юридичних послуг, послуг, що пов'язані з комп'ютерними науками, охороною довкілля, будівництвом, експрес-доставкою, енергетикою, телекомунікаціями та фінансовими послугами.

Двосторонні переговори шляхом вимог і пропозицій є основним методом регулювання міжнародної торгівлі послугами відповідно до Керівних принципів переговорів у межах ГАТС. Якщо переговори проведено у двосторонньому форматі, їх результати переносять на багатосторонню основу до інших членів СОТ у межах РНС.

Формули є кількісним і якісним методом забезпечення основного рівня лібералізації, що дозволяє запобігти "проблемі безбілетника"¹ та полегшує переговорний процес серед великої кількості членів.

Додатки у вигляді моделей, законів чи схем використовували, наприклад, у постпереговорному процесі в галузі морського транспорту та телекомунікаційних послуг. Вони сприяють більшій ясності та стандартизації.

Переговорний процес у певних секторах економіки, зокрема телекомунікаційних послугах, морському транспорті та фінансах, має на меті поліпшити доступ до ринку та створення нових правил (Understanding on Financial Services – Розуміння фінансових послуг, Telecom Reference Paper – Документ із рекомендацій у сфері телекомунікаційних послуг). Якщо цей метод спочатку застосовувався лише серед країн-членів (наприклад СОТ), то сферу його застосування було розширено.

Багатосторонні угоди в межах СОТ охоплювали такі угоди: Торговля у сфері цивільної авіації, Державні закупівлі, Міжнародна угода з молочної продукції та Міжнародна угода з яловичини. Останні дві угоди було поступово ліквідовано. На відміну від багатосторонніх угод (plurilateral agreements), багатосторонні угоди в межах СОТ (multilateral agreements) регулюють ринок послуг лише для членів СОТ. Результати багатосторонніх переговорів серед певних країн членів у сфері послуг поширюються на всі країни-члени через механізм РНС.

Висновок. Отже, міжнародна торгівля послугами за своїм економічним змістом суттєво не відрізняється від торгівлі товарами. З огляду на це практично всі теорії міжнародної торгівлі можна повністю застосовувати і до торгівлі нефакторними послугами. Головним завданням залишається створення механізмів та інструментів лібералізації зазначеної сфери світогосподарських зв'язків. Кінцевою метою є прискорення темпів міжнародної торгівлі послугами з метою подолання асиметрії між обсягами міжнародного товарного обміну та обміну послугами.

Література

1. Галушка Є.О. Світовий ринок товарів та послуг / Є.О. Галушка. – Чернівці, 2009.
2. Генеральна угода з торгівлі послугами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017. – Назва з екрану.
3. Дюмулен І.І. Международная торговля услугами / И.И. Дюмулен. – М., 2003.
4. Дюмулен І.І. Международная торговля. Тарифное и нетарифное регулирование / И.И. Дюмулен. – М., 2009.
5. Заблоцька Р.О. Кон'юнктура світового ринку послуг / Р.О. Заблоцька. – К., 2011.
6. Киреев А.П. Международная экономика / А.П. Киреев. – Ч. I : Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства. – М., 1999.
7. Основы торговой политики и правила ВТО. – М., 2005.
8. Руководство по статистике международной торговле услугами. – Женева, 2004.
9. Система світової торгівлі. – 2-е вид. / пер. з англ. – К., 2002.
10. GATS and the Regulation of International Trade in Services/ ed. by M. Panizzon, M. Pohl and P. Sauve. – Cambridge University Press, 2012.
11. Lee E.S. World Trade Regulations. International Trade under the WTO Mechanism / E.S. Lee. – Berlin-Heidelberg, 2012.
12. Lukenbach H. Grundlagen der internationalen Wirtschaftspolitik. Internationale Handelspolitik. – München, 2010.

¹"Проблема безбілетника" – це економічний феномен, який полягає в тому, що споживач суспільного блага відмовляється від сплати за його користування. Одним із прикладів може бути відхилення від сплати податків.